

Ogólnopolska konferencja naukowa „Kodyfikacja prawa zobowiązań w Polsce międzywojennej. Wzorzec i kontynuacja we współczesnym prawie polskim, litewskim i ukraińskim”

Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza,
14 czerwca 2024 r.

Kamil Gryczyński

Doktorant w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego przy Katedrze Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UJ.

✉ kamil.gryczynski@doctoral.uj.edu.pl
<https://orcid.org/0009-0009-6569-0480>

<https://doi.org/10.32082/fp.3.2024.1268>

Z okazji 90. rocznicy wejścia w życie Kodeksu zobowiązań prof. Agnieszka Pyrzyńska z Katedry Prawa Cywilnego, Handlowego i Ubezpieczeniowego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zorganizowała ogólnopolską konferencję naukową „Kodyfikacja prawa zobowiązań w Polsce międzywojennej. Wzorzec i kontynuacja we współczesnym prawie polskim, litewskim i ukraińskim”. Czynny udział w jej przygotowaniu wzięli także studenci prawa z UAM. Wydarzenie odbyło się 14 czerwca 2024 r. w budynku *Collegium Iuridicum Novum* Wydziału Prawa i Administracji UAM.

Konferencja dotyczyła jednego z najważniejszych dzieł kodyfikacyjnych II Rzeczypospolitej. Zamierzeniem organizatorów było spojrzenie na Kodeks zobowiązań z perspektywy historycznej oraz

współczesnej. Uwagę poświęcono jego wpływowi na prawo cywilne w Europie Środkowej i Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Litwy i Ukrainy. Spotkanie było również okazją do refleksji nad tym, do jakiego stopnia dorobek przedwojennej cywilistyki może wyznaczać kierunki współczesnych prac kodyfikacyjnych, skoro niedawno znowu powołano Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego.

Konferencję otworzyła prof. A. Pyrzyńska. Powitania w językach polskim, litewskim oraz ukraińskim wygłosili studenci UAM. Podczas pierwszego panelu, zatytułowanego „Kodeks zobowiązań – wczoraj, dziś, jutro”, referaty przedstawiło pięciu prelegentów. Wystąpienie prof. Jana Rudnickiego – kierownika Katedry Europejskiej Tradycji Prawnej Uniwersytetu Warszawskiego – poświęcone było znaczeniu

systematyki pandektowej dla kodyfikacji cywilnych. Zdaniem prelegenta wielu cywilistów uważa systematykę pandektową za oczywisty element polskiej tradycji prawnej, jednak inne porządki prawne istotnie ją modyfikują, a niektóre – całkowicie odrzucają. Według prof. J. Rudnickiego wyróżnić można, po pierwsze, kodeksy modyfikujące systematykę instytucjonalną, do których zalicza się m.in. kodeks holenderski z 1992 r.; po drugie, kodeksy oparte na klasycznej systematyce pandektowej, takie jak kodeksy polski, niemiecki czy japoński; po trzecie, kodeksy modyfikujące systematykę pandektową, jak wprowadzony niedawno w życie kodeks cywilny Chińskiej Republiki Ludowej z 2020 r.; po czwarte wreszcie, kodeksy oparte o własną, czyli oryginalną lub niestandardową systematykę, do których zaliczyć trzeba czeski kodeks z 2012 r. Zdaniem referenta znaczenie systematyki pandektowej z pewnością okazuje się globalne, ale jest też stopniowalne. Pandektowe wyróżnienie pięciu części – części ogólnej, prawa rzeczowego, prawa zobowiązań, prawa rodzinnego oraz prawa spadkowego – stosowano zwłaszcza w nowych kodyfikacjach XX w. W ostatnich dekadach uwidacznia się tendencja do modyfikacji tej systematyki.

Z referatem zatytułowanym „Rola zasad prawa dla kodyfikacji cywilnych” wystąpiła następnie prof. Marzena Kordela z UAM. Ta wybitna teoretyk prawa zwróciła uwagę, że założenie o racjonalności prawodawcy stanowi w systemie prawnym koncepcję podstawową. Prelegentka przedstawiła szereg definicji zasad prawa, po czym uzasadniła podział zasad na dwie kategorie – zasady konstrukcji systemu prawnego, do których zalicza się zasady rzetelnej legislacji czy konsekwencji terminologicznej, oraz zasady merytoryczne, do których w prawie cywilnym należą autonomia woli czy swoboda umów. Zdaniem prof. M. Kordeli zasady prawa pełnią w prawie cywilnym wiele istotnych funkcji, tworząc m.in. podstawowe źródła systemu aksjologicznego.

Referat zatytułowany „Z dziejów prac nad powstaniem Kodeksu zobowiązań” wygłosił prof. Adam Redzik z Uniwersytetu Warszawskiego. Wystąpienie dotyczyło powstania Kodeksu zobowiązań, począwszy od powołania komisji kodyfikacyjnej w 1919 r., przez nieudane próby uchwalenia całego Kodeksu cywilnego oraz dyskusje nad projektami Kodeksu

zobowiązań, a skończywszy na przedstawieniu gotowego projektu kodeksu przez jego referenta, czyli prof. Romana Longchamps de Bérier. Prelegent przypomniał, że w 1933 r. odbył się w Bratysławie kongres prawnoporównawczy państw słowiańskich, podczas którego referent Kodeksu zobowiązań postawił tezę, że „[u]nifikacja prawa obligacyjnego państw słowiańskich jest pożądana”¹, zaś podstawą dla wspólnego projektu powinny być przepisy obowiązujące w poszczególnych państwach słowiańskich, a zatem także rozwiązania przyjęte w dopiero co wchodzącym w życie Kodeksie zobowiązań. Profesor A. Redzik omówił również przebieg przedwojennych prac nad kodeksami na Litwie i w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, które jednak nie zaowocowały uchwaleniem nowych aktów normatywnych. Zdaniem prelegenta wpływ Kodeksu zobowiązań na litewską myśl prawną był co najmniej ograniczony. Na Ukrainie natomiast sytuacja z różnych względów kształtowała się odmiennie, również dlatego, że osiągnięcia polskich prawników popularyzował najwybitniejszy ówczesny tam cywilista – prof. Stanisław Dniestrzański².

Referat dr. Michała Bieniaka – redaktora naczelnego miesięcznika „Palestra. Pismo Adwokatury Polskiej” – dotyczył ewolucji wybranych instytucji cywilnoprawnych w kolejnych projektach Kodeksu zobowiązań. Wystąpienie prelegenta skupiło się na zasadzie swobody umów zawartej w art. 55 k.z., klauzuli *rebus sic stantibus*, a także na przepisach o czynach niedozwolonych. W tym zakresie bowiem twórcy Kodeksu cywilnego z 1964 r. bezpośrednio inspirowali się treścią Kodeksu zobowiązań. Doktor i adwokat M. Bieniak zwrócił także uwagę, że niektóre z przepisów Kodeksu cywilnego zostały przejęte nie tyle z Kodeksu zobowiązań, co z poszczególnych jego projektów, które ostatecznie nie stały się obowiązującym prawem w II Rzeczypospolitej.

Ostatni referat w pierwszym panelu wygłosił mgr Grzegorz M. Tracz – asystent w Katedrze Prawa

1 R. Longchamps de Bérier, *Zjednoczenie prawa obligacyjnego w państwach słowiańskich*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1933, z. 58, s. 175.

2 W. Starosolski, *Dniestrzański (Dnistrjanskiy) Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 5, red. W. Konopczyński, Kraków 1939–1946, s. 228–229.

Rzeczymskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W wystąpieniu pod tytułem „Tradycja prawa rzymskiego a definicja umowy w Kodeksie zobowiązań” przedstawił definicję umowy w art. 50 k.z., odnotowując, że podobnej nie przewidziano w Kodeksie cywilnym z 1964 r. Dokonał również przeglądu obowiązujących w Europie kodeksów cywilnych z perspektywy sposobu zdefiniowania pojęcia umowy. Prelegent zauważył, że jedne kodyfikacje definiują umowę w sposób formalny, inne w sposób materialny. Są też takie, jak Kodeks cywilny, które wcale nie definiują pojęcia umowy. Definicja umowy znana z Kodeksu zobowiązań stanowi odpowiedź na krytykę formułowaną względem definicji umowy uregulowanej w § 861 k.c.a. Została ona zainspirowana twórczością Hugona Grocjusza, holenderskiego prawnika żyjącego w XVI i XVII w. Inną definicję umowy przyjmować miał Fryderyk Karol Savigny, przedstawiciel dziewiętnastowiecznej historycznej szkoły prawa, a w ślad za nim niemiecka pandektystyka. Inspiracją dla takiego ujęcia umowy były oczywiście pisma Ulpiana – jurysty z II i III w. po Chr. Prelegent zwrócił uwagę, że skoro definicja przedstawiona w art. 50 k.z. pośrednio wzoruje się na definicji Ulpiana, doszło do odrzucenia prawnonaturalnego modelu umowy wyrażonego w § 861 k.c.a. i opowiedzenia się za modelem rzymskim.

Panel drugi konferencji zatytułowano „Oddziaływanie Kodeksu zobowiązań na współczesne kodyfikacje cywilne Litwy i Ukrainy”. Pierwszy referat wygłosiła w nim profesor historii z UAM Agnieszka Sawicz. W wystąpieniu pt. „Oddziaływanie polskiej kultury prawnej na kodyfikacje Litwy i Ukrainy po 1989 r. Perspektywa historyka” mówiła o tym, w jaki sposób Litwa i Ukraina uzyskały niepodległość w 1991 r. Jej zdaniem oddziaływanie Polski na Litwę i Ukrainę, zwłaszcza przed 1991 r., nie było duże. Nikła była także współpraca prawników, gdyż w czasach istnienia Związku Radzieckiego ogólnie i naumyślnie ograniczono kontakty z Polską – mimo oficjalnych deklaracji przyjaźni i współpracy socjalistycznej. Na szczęście jednak udało się rozwinąć pewne formy współpracy kulturalnej z Ukraincami, czego przykładem miała być działalność Polskiego Teatru Ludowego we Lwowie.

Referat pt. „Zobowiązania na Litwie – tradycja i współczesność” wygłosił piękną polszczyzną prof. Vytautas Nekrošius z Uniwersytetu Wileńskiego.

Ocecił, że wpływ Kodeksu zobowiązań na prawo litewskie był ograniczony. Prelegent przedstawił historię prawa zobowiązań na Litwie, począwszy od XVI w. W Republice Litewskiej w latach 1918–1940 obowiązywał przede wszystkim X tom Zводу Praw – Zbioru Praw Cesarstwa Rosyjskiego, choć w niektórych częściach Litwy obowiązywały także kodeksy francuski oraz niemiecki. Przed wojną nie zdecydowano się na kodyfikację. Uważano, że nie jest to konieczne. W Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, jak w wielu krajach bloku wschodniego, uchwalono w 1964 r. Kodeks cywilny. Jego treść została jednak przez prof. V. Nekrošiusa skrytykowana ze względu na znaczące wpływy ideologii komunistycznej. Obecny litewski Kodeks cywilny, inspirowany przede wszystkim prawem holenderskim, uchwalono dopiero w 2000 r.

Profesor A. Pyrzyńska wygłosiła referat „Kodyfikacje cywilne Polski, Litwy i Ukrainy. Analiza struktury, instytucji, terminologii”. Jej zdaniem Polska okazała się jednym z liderów regionu, jeśli chodzi o przedwójne osiągnięcia kodyfikacyjne. Spośród pozostałych państw jedynie na Łotwie w 1937 r. uchwalono Kodeks cywilny. Prelegentka przedstawiła także historię prawa prywatnego w pierwszych latach istnienia Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Referentka odnotowała swoisty paradoks: władza komunistyczna szybciej uchylili przedrewolucyjny porządek prawny w zakresie prawa cywilnego aniżeli w zakresie prawa karnego. Najwyraźniej komunistom bardziej niebezpieczne wydawały się takie idee, jak autonomia jednostki czy własność prywatna. Profesor A. Pyrzyńska zwróciła uwagę, że system prawny odgrywa ważną rolę w procesie budowania państwowości, a ponadto ma znaczenie dla tożsamości. Nie można wykluczyć, że właśnie dlatego recepcja polskiego Kodeksu zobowiązań za granicą nie była znacząca. Kodeks zobowiązań odegrał jednak dużą rolę w polskiej tradycji prawnej, gdyż wiele rozwiązań znanych z Kodeksu cywilnego zostało z niego bezpośrednio przejętych.

Ostatni referat drugiego panelu, zatytułowany „Zasada swobody umów w polskim i litewskim prawie cywilnym”, wygłosił student prawa UAM Oliwier Marcinkiewicz. Zwrócił on uwagę, że zasada swobody umów zawarta w art. 353¹ k.c. została bezpośrednio

zainspirowana brzmieniem art. 55 k.z. Sformułowanie zasady swobody umów w kodeksie cywilnym litewskim również przypomina brzmienie art. 55 k.z.

Po drugim panelu odbyła się dyskusja. Poproszony o głos ks. prof. Franciszek Longchamps de Bérier, kierownik Katedry Prawa Rzymskiego UJ, zapytał o zasady interpretacyjne prawa oraz o trafność wyróżniania zasady ekonomii procesowej w doktrynie postępowania cywilnego. Jego zdaniem usprawiedliwiony wydaje się bowiem podział zasad prawa na zasady konstrukcyjne oraz interpretacyjne, a przykładem zasady interpretacyjnej jest zasada szacunku dla woli zmarłego. Profesor V. Nekrošius uznał wyróżnianie zasady ekonomii procesowej za uzasadnione. W jego opinii zasada ta ma w istocie dwie kategorie adresatów – zarówno sąd, jak i strony. Profesor M. Kordela podał w wątpliwość zasadność posługiwania się przez ustawodawcę pojęciem „uznania” w art. 353¹ k.c., twierdząc, że pojęcie to nasuwa skojarzenia ze swobodnym uznaniem w prawie administracyjnym. Profesor J. Rudnicki, odnosząc się do pytania, jaką systematykę miałby przyjąć ewentualny nowy polski kodeks cywilny, uznał jego uchwalenie za niecelowe, a dyskusję na ten temat – raczej za zabawę intelektualną. Przemawiałaby za tym okoliczność, że zjawisko dekodyfikacji ma charakter obiektywny i w dużej mierze nieodwracalny. Gdyby jednak zdecydowano się na nowy kodeks, to – zdaniem dyskutanta – zasadne byłoby utrzymanie systematyki pandektowej, gdyż zakorzeniła się ona w myśleniu polskich cywilistów. Z niemożnością przeciwdziałania zjawisku dekodyfikacji nie zgodził się prof. V. Nekrošius, argumentując, że uregulowanie jak największej części prawa prywatnego w jednej ustawie jest wysoce pożądane, gdyż sprzyja stabilności obrotu prawnego. Dyskusję zakończył ks. prof. F. Longchamps de Bérier. Odnosząc się do dziedzictwa Kodeksu zobowiązań, przekonywał, że wielce pożądana jest popularyzacja dorobku prawników międzywojnia, którzy mieli wyjątkowe komparatystyczne przygotowanie i zacięcie.

Ostatnią część konferencji stanowił panel studencki, zatytułowany „Wpływ Kodeksu zobowiązań na Kodeks cywilny i projekty nowego kodeksu cywilnego”. Referat Marii Skrockiej dotyczył struktury Kodeksu zobowiązań i Kodeksu cywilnego. Prelegentka

zwróciła przy tym uwagę na brzmienie art. 1.9 k.c. litewskiego, w którym zawarto regułę, że wykładnia poszczególnych przepisów powinna odbywać się w oparciu o strukturę kodeksu. Artur Pielorz przedstawił problematykę klauzuli generalnej nadużycia prawa w Kodeksie zobowiązań oraz Kodeksie cywilnym. Jego zdaniem funkcją klauzul generalnych jest m.in. tworzenie systemu wartości nadrzędnych prawa cywilnego. Fiona Farine wygłosiła referat pt. „Naprawienie szkody niemajątkowej. Ewolucja instytucji”. W jej przekonaniu kierunek rozszerzania odpowiedzialności za wyrządzenie krzywdy należy uznać za słuszny, zaś najważniejszym w tym zakresie źródłem inspiracji dla polskiego ustawodawcy powinno być francuskie prawo cywilne. Wystąpienie Wiktora Galińskiego nosiło tytuł „Dzierżawa gruntów rolnych jako forma zmiany pokoleniowej w rolnictwie”. Zdaniem prelegenta zasadne byłoby wprowadzenie dolnej granicy obowiązywania umowy dzierżawy, np. na wzór art. L 145-4 francuskiego Kodeksu handlowego, gdzie ustalono minimalny okres 9 lat. Ostatni referat konferencji wygłosiła Konstancja Flisiak, a dotyczył on odpowiedzialności pracownika za szkodę wyrządzoną nieumyślnie. Obecna regulacja Kodeksu pracy zakłada subsydiarne stosowanie Kodeksu cywilnego, zaś przed wojną odpowiedzialność pracownika za szkodę kompleksowo regulował Kodeks zobowiązań.

Konferencja – w przekonaniu uczestników bardzo udana, o czym świadczyły także liczne dyskusje kularowe – stała się doskonałą okazją do refleksji nad dorobkiem przedwojennych polskich prawników. Zdaniem organizatorki, prof. A. Pyrzyńskiej, odwaga autorów Kodeksu zobowiązań nie podlega dyskusji. Zdecydowali się być pionierami, twórczo odnosząc się do innych europejskich porządków prawnych, a wprowadzając niekiedy rozwiązania nieznanne w regulacjach niemieckich, francuskich czy austriackich. Przejął je zaś następnie polski Kodeks cywilny, dzięki czemu obowiązują do dziś. Uczestnicy z entuzjazmem przyjęli zapowiedź zorganizowania w Poznaniu kolejnej konferencji dotyczącej dziedzictwa Kodeksu zobowiązań. Z pewnością warto podejmować zatem refleksję historycznoprawną. Poznańska konferencja ukazała, jak ważnym dla współczesnego prawoznawstwa punktem odniesienia mogą być osiągnięcia poprzednich generacji prawników.

Bibliografia

Longchamps de Bérier R., *Zjednoczenie prawa obligacyjnego w państwach słowiańskich*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1933, z. 58, s. 167–178.

Starosolski W., *Dniestrzański (Dnistrianskyj) Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 5, red. W. Konopczyński, Kraków 1939–1946, s. 228–229.